

A kétdimenziós szemantika alapjai

1. Értelmelem, jelentés, lehetőség

Mi a jelentősége a kétdimenziós szemantikának? Az, hogy úgy is elgondolhatjuk, mint egy, a filozófia három központi fogalmát, az értelem, a jelentés és a lehetőség fogalmait felvonultató dráma negyedik felvonását. A dráma prologusában Kant összekapcsolta az értelem és a lehetőség fogalmait. Az első felvonásban Frege összefüggést tételezett az értelem és a jelentés fogalma között, noha nem egészen nyilvánvaló, hogy magát az összefüggést miként is gondolta el. A második felvonásban színre lépett Carnap és összekapcsolta a jelentés és a lehetőség fogalmait. Színrelépésével az értelem és a lehetőség között fennálló kanti kapcsolat mellett létrejött az értelem és a jelentés közötti fregei híd. Az eredmény egy "arany háromszög", amelynek a szarai a jelentés, az értelem és a lehetőség fogalmi közötti konstitutív kapcsolatokat modellálták. A harmadik felvonásban Kripke megszüntette a kapcsolatot az értelem és a lehetőség fogalmi között. Ezáltal megmaradt a jelentés és a lehetőség fogalmi közötti összefüggés, megszűnt azonban a jelentés és az értelem közötti kapocs.

A negyedik felvonásban színre lépő kétdimenziós szemantika azt ígéri, hogy helyreállítja az "arany háromszöget". Elfogadja a jelentés és a lehetőség fogalmainak a harmadik felvonásból származó aspektusait, és fel kívánja tární e fogalmak azon jegyeit, amelyek szorosabban kapcsolódnak az értelem fogalmához. Konkrétabban: az elmélet a lehetőség és a lehetőségek értékelésének eltérő vizsgálata által újra kívánja fogalmazni a jelentés fogalmát és helyreállítani az értelem, a jelentés és a lehetőség fogalmi közötti konstitutív kapcsolatokat.

Az "arany háromszög" helyreállítása mindazonáltal a mai napig csupán ígéret maradt. A kétdimenziós szemantikának számos igen eltérő változata létezik, többségük a legjobb esetben is csak részlegesen állítja helyre az értelem, a jelentés és a lehetőség fogalmi közötti kapcsolatokat. Többen azt is vitatják, hogy értelmezhető-e egyáltalán a kétdimenziós szemantika úgy, hogy a háromszög helyreálljon. E kérdés megválaszolásához fel kell tárnunk a kétdimenziós szemantika alapjait, és meg kell

vizsgálunk azokat a módokat, ahogy a szemantika keretelmélete értelmezhető. Meggyőződésem, hogy ha a keretelméletet a megfelelő módon értelmezzük, akkor a jelentés, az értelem és a lehetőség fogalmai közötti kapcsolatok is helyreállíthatóak.

1.1 Frege, Carnap, Kripke

Kezdjük a történeti háttér egyszerűsített felvázolásával.

Tekintsük elsőként Frege koncepcióját. Frege úgy vélekedik, hogy a nyelvi kifejezéseknek rendszerint van *referense* – vagy ahogy a továbbiakban nevezni fogom, *extenziója*. A szinguláris terminusok extenziói individuumok. Például az 'Alkonycsillag' ('Hesperus') név a Vénusz bolygóra, az 'Arisztotelész nevelője' leírás Platonra referál. Az általános terminusok extenziói osztályok, a mondatoké pedig igazságértékek. Frege szerint egy kifejezés extenziója általában nem határozza meg a kifejezés kognitív jelentőségét, vagyis annak az okfejtésben és a tudásban játszott szerepét. Például az 'Alkonycsillag' (a Hesperus jelölésére használt név) és a 'Hajnalcsillag' (a Phosphorus jelölésére használt név) referensei azonosak, a nevek kognitív jelentősége azonban eltérő: míg 'az Alkonycsillag azonos az Alkonycsillaggal' kognitív szempontból triviális, addig 'az Alkonycsillag azonos a Hajnalcsillaggal' egyáltalán nem az. Ugyanez érvényes számos más kifejezés párra is: a 'szívvel rendelkező' (élőlény) – 'vesével rendelkező' (élőlény)¹, a 'víz' – 'H₂O', vagy az 'én' (amennyiben én használom) – 'David Chalmers' kifejezés párokban szereplő tagok koextenzívek (extenziójuk azonos), kognitív és racionális jelentőségük azonban eltérő.

Frege felfogása szerint a jelentés konstitutív módon kapcsolódik a kognitív jelentőség fogalmához: ha két kifejezés kognitív jelentősége eltérő, akkor a kifejezések jelentése is különbözik. A jelentés több tehát az extenziónál. Frege ezért azt feltételezi, hogy a jelentésnek az extenzió kívül van egy másik aspektusa is: a jelentéstartalom². Azaz ha két kifejezés kognitív szempontból eltérő, akkor jelentéstartalmuk az, ami különbözik. Frege példájával szemléltetve mindezt: mivel 'az Alkonycsillag azonos a Hajnalcsillaggal' állítás nem triviális, a 'Hajnalcsillag' és az 'Alkonycsillag' nevek

¹ Az angol eredetiben 'renate' – 'cordate'.

jelentéstartalma extenzióik azonossága ellenére is különböző. A fentiek lényegét a következőképpen fejezhetjük ki:

Fregeánus-tétel: Két kifejezés 'A' és 'B' jelentéstartalma akkor és csak akkor azonos, ha az ' $A=B$ ' kognitív szempontból nem szignifikáns.

Itt az ' $A=B$ ' olyan állítás, amely akkor és csak akkor igaz, ha 'A' és 'B' extenziója azonos. Így például ha 'A' és 'B' szinguláris terminusok, akkor az ' $A=B$ ' az ' $A=B$ ' azonosságot fejezi ki, ha pedig 'A' és 'B' mondatok, akkor az állítás az 'akkor és csak akkor A, ha B' materiális bikondicionálist jelöli, stb. Ami a tézisben szereplő kognitív jelentőség fogalmát illeti: első megközelítésben azt mondhatjuk, hogy egy állítás kognitív szempontból akkor nem szignifikáns, ha egy racionális lény által triviálisan tudható. Összegezve tehát a jelentéstartalom fregei koncepcióját felfoghatjuk úgy, hogy az hidat képezzen a jelentés és az értelem fogalmai között.

Fontos azonban látni, hogy a jelentéstartalom fogalma annak minden attraktivitása ellenére is nehezen megragadható. Mert pontosan mi is a jelentéstartalom? Mi a kognitív jelentőség? És vajon miként elemezhető a jelentés fogalma? A 20. század közepén számos filozófus, köztük Carnap is, rájött arra, hogy a jelentés – és különösen a jelentéstartalom – fogalmának a megértéséhez a *lehetőség* és a *szükségszerűség* fogalmait is felhasználhatjuk.

Az ilyen típusú magyarázatok általában abból indulnak ki, hogy számos lehetséges módja van annak, ahogyan a világ lehetne, és hogy a lehetséges világhelyzetek leírására a nyelvet használhatjuk. Minden nyelvi kifejezés értékelhető a világ aktuális állapotának viszonylatában, és értékelhető a világ valamely alternatív lehetséges állapotának viszonylatában is; az előbbi esetben a kifejezés aktuális extenziójához, utóbbiban pedig egy alternatív lehetséges extenziójához jutunk. Vegyük példaként a 'szívvel rendelkező' és a 'vesével rendelkező' kifejezéseket. Az aktuális világban valamennyi szívvel rendelkező élőlény rendelkezik vesével is, ezért a két terminus extenziója azonos. Nem *szükségszerű* azonban, hogy ez így legyen. Ha a világ másképpen alakult volna, elképzelhető lenne, hogy léteznének olyan vesével rendelkező

² A fregei "Sinn"-t ("sense") a szakirodalom többnyire "jelentés"-nek, vagy "értelem"-nek fordítja. Tekintettel azonban arra, hogy ennek a tradíciónak a követése itt homonimiákat eredményezne (a "reason" és a "meaning" hasonló fordításai miatt) a továbbiakban a fogalmat "jelentéstartalom"-nak fordítom.

élőlények is, akiknek nem lenne szíve. Vagyis egy ilyen alternatív lehetséges világ viszonylatában a két kifejezés extenziója eltérő lenne. Azt mondhatjuk tehát, hogy a 'szívvel rendelkező' és a 'vesével rendelkező' szavak koextenzívek, de nem *szükségszerűen* azok. Carnap ezért azt javasolja, hogy két kifejezést akkor és csak akkor tekintsünk azonos *intenzióval* rendelkezőnek, ha azok *szükségszerűen* koextenzívek.³ Eszerint a 'szívvel rendelkező' és a 'vesével rendelkező' kifejezések extenziói azonosak, intenziói azonban eltérők. A fentieket általános formában így írhatjuk fel:

Carnapiánus-tétel: 'A' és 'B' intenziója akkor és csak akkor azonos, ha ' $A=B$ ' *szükségszerű*.

De mit értünk az intenzió fogalmán? Carnap fejtegetései azt sugallják, hogy az intenzió egy olyan lehetőség-extenzió függvény,⁴ ahol a lehetőségek tere a világ lehetséges állapotainak felel meg. Mit jelent ez? A fentiekben láttuk, hogy egy kifejezés extenziója csak a lehetőségek viszonylatában értelmezhető: egy mondat (mondjuk a 'minden szívvel rendelkező élőlény rendelkezik vesével') különböző lehetőségek vonatkozásában eltérő igazságértékeket vehet fel, egy szinguláris terminus (mondjuk az 'Arisztotelész nevelője') a különböző lehetőségek vonatkozásában más és más individuumokat jelölhet ki, stb. Mindezek fényében egy kifejezés intenziója valóban nem más, mint az a függvény, amely egy kifejezésnek egy lehetőség viszonylatában kijelölt extenziójához hozzárendeli az adott lehetőséget. Így ha két kifejezés *szükségszerűen* koextenzív, akkor azok valamennyi lehetséges világban ugyanazt az extenziót jelölik ki, ezért intenzióik is azonosak. Ha két kifejezés *nem* *szükségszerűen* koextenzív, akkor különböző világokban eltérő extenziókat választanak ki, így intenzióik is eltérők. Az intenzió valóban úgy viselkedik tehát, ahogy a tétel szerint viselkednie kell.

A fentiek fényében azt is kijelenthetjük, hogy az intenzió hidat képez a jelentés és a lehetőség fogalmai között. Mert miképpen a jelentéstartalom fogalmát felfoghatjuk a jelentés egy, az értelemhez konstitutív módon kapcsolódó fajtájaként, úgy az intenziót is meghatározhatjuk úgy, mint a jelentés azon típusát, amely konstitutív módon kapcsolódik a lehetőség fogalmához. Továbbá: az intenzió – úgy tűnik – nagymértékben

³ Vö. Carnap (1947), de ugyanezt az állítást megtaláljuk Lewisnél is, l. Lewis (1944).

⁴ Bár a szakirodalom a definíciót Carnapnak tulajdonítja, a definíció Carnap 1947-es *Jelentés és szükségszerűség* c. művében alig játszik valami szerepet.

úgy viselkedik, ahogy a jelentéstartalomnak viselkednie kell. Hiszen ahogy két kifejezésnek lehet azonos extenziója és eltérő jelentéstartalma, úgy lehet azonos extenziója és eltérő intenziója is. És miképpen a jelentéstartalomról is feltettük, hogy meghatározza az extenziót, úgy az intenzió is meghatározni látszik azt, legalábbis egy világ viszonylatában.

Közvetlen kapcsolatot is létesíthetünk azonban a jelentés és a lehetőség fogalmai között, ha az eddigiek mellé felveszünk egy újabb állítást. Közismert tétel, hogy egy proposíció akkor és csak akkor szükségszerű, ha a priori (vagyis kizárólag az értelem által tudható), vagy – egy másik értelmezés szerint – ha triviális (azaz nem nyújt valós tudást a világról). Az a prioritás és a trivialitás fogalmai lényegében a racionalitás körébe tartozó fogalmak, meghatározásuk ismereteink forrásának kérdésével függ össze. Carnap a tétel trivialitás változatát képviselte, gondolatmenetünk szempontjából azonban célravezetőbb, ha a továbbiakban az aprioricitás fogalmához kapcsolódunk. Ebben a formában a számunkra releváns tézis Kant nevéhez kötődik és a következő módon írható fel:

Kantiánus-tétel: Egy P proposíció akkor és csak akkor szükségszerű, ha a priori.

A Carnapiánus és a Kantiánus tételek összekapcsolásával a következő állításhoz jutunk:

Új-Fregeánus-tétel: 'A' és 'B' intenziója akkor és csak akkor azonos, ha 'A==B' a priori.

Új-Fregeánus-tételről beszélünk, mivel ha elfogadjuk, hogy igaz, akkor valami olyasmit állítunk, ami legalábbis közel áll Frege tételéhez. Nyilvánvaló ugyanis, hogy az a prioritás szorosan összefügg a kognitív inszignifikancia fogalmával: ha egy proposíció kognitív szempontból nem jelentős, akkor feltehető, hogy a priori. És ezen az sem változtat, hogy az állítás megfordítása nem teljesen egyezik azzal, ahogyan Frege a kognitív jelentőség fogalmát meghatározta: számos olyan logikai és matematikai proposíció van ugyan, amely akkor is bír kognitív jelentőséggel, ha a priori, a kognitív inszignifikancia fogalma akkor is szorosan összefügg az a prioritás fogalmával. Gondoljunk csak az olyan kognitív szempontból jelentős azonosságállításokra, mint amilyen 'az Alkonycsillag azonos a Hajnalcillaggal', a 'víz H₂O', vagy mint az 'én David

Chalmers vagyok' – valamennyi a posteriori igaz. Ezért ha az új-Fregeánus-tézis helytálló, akkor az 'Alkonycsillag' és a 'Hajnalcsillag', a 'víz' és a 'H₂O', valamint az 'én' és a 'David Chalmers' kifejezések intenziói eltérőek. Egyszóval, az intenzió Frege jelentéstartalom fogalmához igencsak hasonlóan viselkedik.

Ezen a ponton megállapíthatjuk tehát, hogy a lehetőség fogalma valóban segítségünkre van a jelentés és az értelem fogalmai közötti összefüggés megvilágításában. Mint láttuk, a jelentés fogalmát a lehetőség fogalmának a felhasználásával alkothatjuk meg, és összefüggésbe hozhatjuk azzal az állítással, hogy a lehetőség konstitutív módon kapcsolódik az értelem fogalmához. A jelentés, az értelem és a lehetőség fogalmai között kapcsolatot hozhatunk létre, amelynek a lényegét az alábbi tézissel ragadhatjuk meg: az intenzió a jelentéshez kapcsolódó fogalom, ahol is a jelentést a lehetőség egy olyan fogalma segítségével definiáljuk, amely konstitutív módon összefügg az értelem fogalmával.

Az így létrejött "arany háromszöget", mint említettük, Kripke törte szét azért, hogy megszüntette a kapcsolatot az értelem és a lehetőség között. Kripke érve szerint a Kantianus tézis hamis: számos olyan proposíció van, amely szükségszerűen igaz ugyan, a priori mégsem tudható. Kripke egyik klasszikus példájával élve: ha az Alkonycsillag az aktuális világban azonos a Hajnalcsillaggal, akkor nem lehetséges olyan világ, ahol ez nem így van: az Alkonycsillag ugyanis szükségszerűen azonos a Vénusz bolygóval, és a Hajnalcsillag is szükségszerűen azonos vele. Így bár 'az Alkonycsillag azonos a Hajnalcsillaggal' állítás a priori módon nem tudható, mégis szükségszerű. Általánosabban fogalmazva: Kripke amellet érvel, hogy a tulajdonnevek és a természeti fajtanévek merev jelölők, vagyis minden lehetséges világban ugyanazt az extenziót jelölik ki. Következésképpen bármely igaz azonosságállítás, amely ilyen terminusokat tartalmaz, szükségszerű. Például a 'víz H₂O' állítás szükségszerű, és a posteriori. Ugyanez érvényes az indexikálisokat tartalmazó állításokra is: az 'Én David Chalmers vagyok' kijelentés (ha e tanulmány írója állítja) ugyancsak a posteriori szükségszerű állítás. Ha mármost Kripkének igaza van, és Kant tétele hamis, akkor nem nehéz kimutatni, hogy az új-Fregeánus tétel is hamis. Mivel 'az Alkonycsillag azonos a Hajnalcsillaggal' állítás szükségszerű, az 'Alkonycsillag' és a 'Hajnalcsillag' kifejezések valamennyi lehetséges világban a Vénusz bolygót jelölik ki, tehát intenziójuk azonos. Az 'Alkonycsillag' és a 'Hajnalcsillag' közötti ekvivalencia ugyanakkor a posteriori és kognitív szempontból jelentős, ezért azt is kijelenthetjük, hogy a kognitív szempontból

és racionálisan eltérő kifejezéspárok intenziója is lehet azonos: gondoljunk csak az 'Alkonycsillag' – 'Hajnalcsillag', a 'víz' – 'H₂O', vagy az 'én' – 'Davis Chalmers' kifejezéspárokra. Következésképpen az új-Fregeánus tétel hamis, az intenziók pedig nem viselkednek többé úgy, mint Frege jelentéstartalom fogalma.

Kripke érintetlenül hagyja tehát a Carnap által javasolt kapcsolatot a jelentés és a lehetőség fogalmai között, de megszünteti mind az értelem és a lehetőség közötti kanti, mind a jelentés és a jelentéstartalom közötti fregei összefüggést. Ez nagyjából megegyezik a kortárs filozófia azon bevett nézetével, miszerint a jelentés és a lehetőség fogalmai összefüggnek egymással, de egyikük sem kapcsolódik az értelem fogalmához.

1.2 A kétdimenziós szemantika

Jóllehet a kortárs filozófusok többsége elfogadja Kripkének a Kantiánus-tétellel szemben felsorakoztatott érveit, sokan szívesen fenntartanák azt a véleményüket, hogy Frege-nak *egy dologban* mégiscsak igaza volt. Abban az intuíciójában ugyanis, hogy az 'Alkonycsillag' és a 'Hajnalcsillag' (vagy a 'víz' – 'H₂O', az 'én' – 'David Chalmers', stb.) kifejezések jelentésüknek legalább néhány aspektusában különböznek egymástól, nevezetesen azokban, amelyek megfeleltethetők az okfejtésben és a tudásban játszott eltérő szerepeiknek. Talán fenntartható lenne ez a tézist úgy is, hogy megszüntetjük a jelentés és a lehetőség fogalmai közötti carnapi kapcsolatot. A kétdimenziós szemantika stratégiája azonban más: az elmélet a lehetőség fogalmának olyan értelmezésével próbálkozik, amely az eddiginél nagyobb mértékben juttatja érvényre a jelentés fregei aspektusait.

A kétdimenziós szemantika alapgondolata az, hogy egy nyelvi kifejezés extenziója kétféleképpen függ a világ lehetséges állapotaitól: a kifejezés aktuális extenziója az aktuális világ jellegétől függ, ahol a kijelentés elhangzik; a kifejezés tényellentétes extenziója pedig azon tényellentétes világ sajátosságainak a függvénye, ahol a kijelentés értékelésére sor kerül. A kétdimenziós szemantika e kétféle függési viszonyoknak megfelelően a kifejezések kétféle intenzióját különbözteti meg és azokra úgy tekint, mint a jelentés két dimenziójára.

Az intenziók elkülönítése a lehetőségekről való gondolkodás két eltérő módjának felel meg. Egy kifejezés elsődleges intenziójához (a jelentés elsődleges dimenziójához)

akkor férhetünk hozzá, ha a lehetőségekre a világ aktuális létezési módjaiként gondolunk. Ezekben az esetekben a *lehetőségeket aktuálisokként gondoljuk el*. A kifejezések másodlagos intenzióját (a jelentés másodlagos dimenzióját) pedig úgy tárhatjuk fel, ha elfogadjuk, hogy az aktuális világ rögzített, és a lehetőségekre úgy tekintünk, mint azokra a módokra, ahogyan a világ alakulhatott volna. Ekkor a *lehetőségeket tényellentéteseknek gondoljuk*. Másképp fogalmazva: a lehetséges világokat elgondolhatjuk úgy is, mint nyelvi kifejezéseink kontextusait, de úgy is, mint e kifejezések értékelésének körülményeit. Így ha egy kifejezést egy lehetséges világ vonatkozásában értékelünk, más eredményhez juthatunk akkor, ha a lehetséges világot aktuálisnak, és máshoz akkor, ha tényellentétesnek tekintjük.

A kortárs filozófiában a lehetőségekről való gondolkodás második módja jóval gyakoribb mint az első. Nem nehéz kimutatni, hogy Kripke érveinek a háttérében is ez a felfogás áll. Tekintsük ennek illusztrációjaképpen azt a lehetőséget, ahol az esti égbolt legfényesebb csillaga egy a Föld körül keringő szatellit, és ahol a Vénusz bolygó csak reggel látható. Ha ezt a lehetőséget tényellentétesként gondoljuk, nyilvánvaló, hogy azt nem olyan világgént írhatjuk le, ahol az Alkonycsillag, példának okáért, a Marssal azonos, sokkal inkább olyanként, ahol az Alkonycsillag (és a Hajnalcsillag) éjszaka nem látható. E tényellentétesnek tekintett lehetőség vonatkozásában tehát a 'Hajnalcsillag' kifejezés a Vénuszt jelöli ki. Ennélfogva a 'Hajnalcsillag' és az 'Alkonycsillag' másodlagos intenziói ezen lehetőség viszonylatában – de minden olyan lehetőség viszonylatában is, ahol a Vénusz létezik – a Vénusz bolygót jelölik. A példa jól mutatja tehát, hogy az intenzió és a kognitív jelentőség fogalmai közötti kripkei törést ez a számunkra már ismerős intenzió eredményezi.

A lehetőségekről való gondolkodás másik módja kevésbé megszokott a kortárs filozófiában. Érdemes tehát röviden szemléltetnünk. Példánkhoz visszatérve: ha a fentiekben leírt lehetőséget a világ aktuális létezési módjaként értelmezzük, akkor azt mondhatjuk, hogy az 'Alkonycsillag' kifejezés az aktuálisnak tekintett világban egy szatellitre referál. Ezen aktuális lehetőség vonatkozásában tehát az 'Alkonycsillag' aktuális extenziója nem a Vénusz, hanem a szatellit. Ennélfogva az 'Alkonycsillag' elsődleges intenziója a vizsgált lehetőséghez a szatellit, a 'Hajnalcsillag' viszont a Vénuszt rendeli. A különbség azzal magyarázható, hogy – jóllehet a kifejezések referensei a dolgok állása szerint egybeesnek –, aktuális extenzióik rögzítése meglehetősen eltérő módokon történt. Ez pedig azt a feltételezést is megengedni látszik,

hogy a jelentés elsődleges dimenziója a másodlagosnál alkalmasabb arra, hogy kapcsolatot teremtsen az értelem és a kognitív jelentőség fogalmai között.

Mielőtt a fenti feltételezést néhány további példa segítségével ellenőriznénk, tennünk kell még két megjegyzést. Elsőként azt, hogy a jelentés másodlagos dimenziójában értékelt lehetőségeket hagyományosan lehetséges világokként gondoljuk el. Az elsődleges dimenzióban értékelt lehetőségek fogalma azonban ettől egy kicsit eltérő. Ezek a lehetőségek a világ természetét a világ egy beszélőjének a perspektívájából reflektálják. Ezért számos szempontból előnyösebb, ha azokat nem lehetséges, hanem *központosított világokként (V)* értelmezzük: olyan "központtal kitüntetett" világokként tehát, amelyek központja egy individuum és egy időpillanat rendezett párjaként írható fel. Vagyis a világ központját úgy is elgondolhatjuk, mint a világ egy beszélőjének a perspektíváját.

Az eddigiekben – s ez a második megjegyzés – szándékosan nem explikáltuk pontosan, hogy hogyan is értelmezhető az elsődleges és a másodlagos intenzió, a jelentés elsődleges és másodlagos dimenziójának a fogalma. Ennek az az oka, hogy ezeket a fogalmakat, amint azt a későbbiekben látni fogjuk, az egyes keretelméletek meglehetősen eltérő módokon definiálják. Ezért aztán példákat hozni e dimenziók vizsgálatára meglehetősen "fogós" feladat. Következő példánkban néhány olyan kétdimenziós elemzést mutatunk be, amelyekhez akkor jutunk, ha az elsődleges dimenziót – ahogy azt a fentiekben már sejtettük – Frege jelentéstartalom fogalmához közelítjük. A továbbiakban látni fogjuk, hogy hogyan dolgozható ki részleteiben is ez az értelmezés. A példákban az elsődleges intenzió helyett az "1-intenzió" kifejezés, a másodlagos intenzió helyett pedig a "2-intenzió" kifejezés szerepel.

Tekintsük elsőként 'az Alkonycsillag azonos a Hajnalcsillaggal' állítást. Egy aktuálisnak tekintett központosított világban ez nagyjából akkor igaz, ha a központból látható Hajnalcsillag megegyezik az Alkonycsillaggal, egy tényellentétesnek tekintett világban pedig akkor, ha Vénusz = Vénusz. Mivel az 'Alkonycsillag' az aktuális világban az Alkonycsillagra rögzített, a kifejezés 1-intenziója egy adott központosított világban az Alkonycsillagot jelöli ki. Hasonlóképp, a 'Hajnalcsillag' 1-intenziója egy központosított világban a Hajnalcsillagot jelöli ki. Más a helyzet tényellentétes környezetben. Mivelhogy ekkor mindkét terminus merev jelölőként viselkedik, 2-intenzióik mindenütt aktuális referenseiket választják ki. Vagyis az 'Alkonycsillag' és a 'Hajnalcsillag' 2-intenziója minden világban a Vénusz bolygó.

Második példánk a 'víz H_2O ' mondat. Egy aktuálisnak tekintett központosított világban ez nagyjából akkor igaz, ha a világ központja körül található átlátszó, iható folyadék kémiai struktúrája egy meghatározott mintázatot mutat, egy tényellentétesnek tekintett világban pedig akkor, ha $H_2O = H_2O$. Mivel a 'víz' referenciája az aktuális világban olyan meghatározott felszíni tulajdonságokat mutató anyagra rögzített, amelyhez a beszélő egy meghatározott módon viszonyul, a kifejezés 1-intenziója egy adott központosított világban nagyjából az eképpen meghatározott anyagot jelöli ki. Hasonlóképp, a ' H_2O ' 1-intenziója egy központosított világban a megfelelő típusú kémiai struktúrával rendelkező anyagot jelöli ki. Tényellentétes környezetben ezek a terminusok is merev jelölőként viselkednek, 2-intenzióik tehát mindenütt a H_2O -t választják ki.

Vegyük végül az 'Én filozófus vagyok' mondatot. Egy aktuálisnak tekintett központosított világban a kijelentés akkor igaz, ha a világ központjában lévő lény filozófus, egy tényellentétesnek tekintett világban pedig akkor, ha a mondatot kijelentő David Chalmers az adott világban filozófus. Mivel az 'én' referenciája az aktuális világban arra a szubjektumra rögzített, aki az adott példányt (token) kijelenti, az 'én' 1-intenziója egy adott központosított világban a központban lévő szubjektumot jelöli ki. Más a helyzet tényellentétes környezetben. Mivelhogy ekkor az 'én' merev jelölőként viselkedik, 2-intenziója mindenütt a szó aktuális referensét (esetünkben David Chalmerst) választja ki. A 'filozófus' ellenben leíró terminus: 1- és 2-intenziója egyaránt bizonyos tulajdonságokkal rendelkező élőlényekre utal.

Érdemes az elemzésekből kirajzolódó két mintára felfigyelnünk. Először is, az első két mondat szükségszerű (legalábbis ha elfogadjuk Kripke érveit), és 2-intenzióik minden világban igazak; a harmadik mondat kontingens igazságot tükröz, és 2-intenziója néhány világban hamis. Egy mondat – mondhatnánk tehát – akkor és csak akkor szükségszerű, ha szükségszerű 2-intenzióval rendelkezik. Ez pedig – ha így van – közvetlenül megfeleltethető a Carnapiánus-tételnek: a 2-intenzió valóban úgy kerül meghatározásra, hogy két kifejezés 2-intenziója akkor legyen azonos, ha azok szükségszerűen ekvivalensek. Másodszor, mindhárom mondat a posteriori, és mindegyik 1-intenziója néhány központosított világban hamis. Ezt a megfigyelést nyilvánvalóan kiegészíthetjük azzal az állítással, hogy az a priori mondatokat pedig – mint amilyen (talán) a 'minden aggregény nőtlen' vagy 'az Alkonycsillag (ha létezik) látható este' – felfoghatjuk úgy, mint amelyek 1-intenziója minden központosított

világban igaz. Ezért legalábbis csábító az a meghatározás, hogy egy mondat akkor és csak akkor a priori, ha szükségszerű 1-intenzióval rendelkezik. Ha pedig ez így van, akkor nyilvánvalóan az új-Fregeanus tételnek is megfelel: hiszen felvethetnénk, hogy két kifejezés intenziója akkor és csak akkor legyen azonos, ha a priori ekvivalensek. Ennek illusztrálásképpen azt is megjegyezhetjük, hogy az 'Alkonycsillag' és a 'Hajnalcsillag', valamint a 'víz' és a ' H_2O ' kifejezések 1-intenziójában megmutatkozó különbség szorosan kapcsolódni látszik ahhoz, hogy a priori nem-ekvivalensek. Mindezek az állítások persze mélyebb elemzést igényelnek. Ám a fenti példákban szereplő kifejezések általános viselkedését további elemzéstől függetlenül is jellemezhetjük: a kifejezések 1-intenziójában megmutatkozó különbségek nagyjából megfelelnek e kifejezések kognitív jelentőségében megmutatkozó különbségeknek. Ez pedig azt jelenti, hogy az 1-intenzió *quasi-Fregeanus* intenzió.

A fenti példák 1-intenziójának és 2-intenziójának segítségével a kétdimenziós intenziót is definiálhatjuk. A fentiekben láttuk, hogy miképpen egy kifejezés extenziója függ attól, hogy az aktuális világ milyen, úgy egy kifejezés 2-intenziója is annak függvénye, hogy az aktuális világ hogyan alakult. Egy kifejezés kétdimenziós intenziója ezt a függőséget ragadja meg: felfoghatjuk úgy, mint egy központosított világokból és 2-intenziókból, vagy – ezzel egyenértékű módon – központosított világok rendezett párosaiból és igazságértékekből álló függvényt. Az 'Alkonycsillag' esetében például a kifejezés kétdimenziós intenziója egy V központosított világot rendel a kifejezés 2-intenziójához, amely minden W lehetséges világban V Alkonycsillagát választja ki. Egy kifejezés aktuális 2-intenziója a beszélő aktuális központosított világán értékelt kétdimenziós intenzióknak felel meg: vegyük például azt az esetet, hogy a Vénusz bolygó az aktuális világ Alkonycsillaga. Ekkor az 'Alkonycsillag' 2-intenziója minden világban a Vénuszt jelöli ki. Egy kifejezés 1-intenzióját a kétdimenziós intenzió "diagonalizálásával" ("diagonalizing") kapjuk meg: a kifejezést elsőként egy központosított világ vonatkozásában értékeljük, majd az eredményül kapott 2-intenziót értékeljük ugyanazon, ám központjától megfosztott világon. Tehát a kétdimenziós intenziót úgy gondolhatjuk el, mint ami arra szolgál, hogy egy kifejezés segítségével attól függően értékeljünk tényellentétes világokat, hogy melyik világ válik aktuálissá.

[...]

Irodalom

- Bealer, G. (1996): A Priori Knowledge And The Scope Of Philosophy. *Philosophical Studies* 81, 121-42.
- Block, N. (1991): What Narrow Content is Not. In: B. Loewer And G. Rey, (Eds): *Meaning In Mind: Fodor And His Critics*. Oxford, Blackwell.
- Block, N. And Stalnaker, R. (1999): Conceptual Analysis, Dualism, and the Explanatory Gap. *Philosophical Review* 108, 1-46.
- Braun, D. (1996): Demonstratives and their Linguistic Meanings. *Nous* 30, 145-73.
- Brown, C. (1986): What is a Belief State? *Midwest Studies in Philosophy* 10, 357-78.
- Byrne, A. (1999): Cosmic Hermeneutics. *Philosophical Perspectives* 13, 347-83.
- Carnap, R. (1947): *Meaning And Necessity*. University Of Chicago Press.
- Chalmers, D.J. (1994): The Components of Content. Manuscript.
[Http://www.U.Arizona.Edu/~Chalmers/Papers/Content.Html](http://www.U.Arizona.Edu/~Chalmers/Papers/Content.Html).
- Chalmers, D.J. (1996): *The Conscious Mind: In Search Of A Fundamental Theory*. Oxford University Press.
- Chalmers, D.J. (1999): Materialism and the Metaphysics Of Modality. *Philosophy And Phenomenological Research*.
[Http://www.U.Arizona.Edu/~Chalmers/Papers/Modality.Html](http://www.U.Arizona.Edu/~Chalmers/Papers/Modality.Html)
- Chalmers, D.J. (2002e): The Nature of Epistemic Space.
[Http://www.U.Arizona.Edu/~Chalmers/Papers/Space.Html](http://www.U.Arizona.Edu/~Chalmers/Papers/Space.Html)
- Chalmers, D.J. (2002n): Consciousness and Its Place in Nature. In: S. Stich and F. Warfield, (eds): *Blackwell Guide To Philosophy Of Mind*. Oxford, Blackwell.
- Chalmers, D.J. (2002p): Does Conceivability Entail Possibility? In: T. Gendler and J. Hawthorne, (eds): *Imagination, Conceivability, And Possibility*. Oxford University Press. 145-201.

Chalmers, D.J. (2002s): On Sense And Intension.

[Http://www.U.Arizona.Edu/~Chalmers/Papers/Intension.Html](http://www.U.Arizona.Edu/~Chalmers/Papers/Intension.Html)

Chalmers, D.J. (2002t): The Tyranny Of The Subjunctive.

[Http://www.U.Arizona.Edu/~Chalmers/Papers/Tyranny.Txt](http://www.U.Arizona.Edu/~Chalmers/Papers/Tyranny.Txt)

Chalmers, D.J. & Jackson, F. (2001): Conceptual Analysis And Reductive Explanation.

Philosophical Review 110, 315-360.

Crossley, J.N. And Humberstone, I.L. (1977): The Logic Of 'Actually'. *Reports On Mathematical Logic* 8, 11-29.

Davies, M. & Humberstone, I.L. (1981): Two Notions Of Necessity. *Philosophical Studies* 58, 1-30.

Dennett, D.C. (1982): Beyond Belief. In: A. Woodfield, (ed): *Thought And Object*. Oxford, Oxford University Press.

Evans, G. (1977): Reference and Contingency. *The Monist* 62, 161-89.

Fodor, J.A. (1987): *Psychosemantics: The Problem of Meaning*. In: *The Philosophy of Mind*. MIT Press.

Frege, G. (1892. Über Sinn und Bedeutung. Translated In: P. Geach and M. Black, (eds): *Translations From the Philosophical Writings Of Gottlob Frege*. Oxford: Blackwell, 1952.

Garcia-Carpintero (1998): Indexicals as Token-Reflexives. *Mind* 107, 529-63.

Jackson F. (1998): *From Metaphysics To Ethics: A Defense of Conceptual Analysis*. Oxford, Oxford University Press.

Kaplan, D. (1979): Dthat. In: P. Cole, (ed): *Syntax and Semantics*. New York, Academic Press.

Kaplan, D. (1989): Demonstratives. In: J. Almog, J. Perry, and H. Wettstein, (eds): *Themes from Kaplan*. Oxford, Oxford University Press.

Kripke, S. A. (1980): *Naming and Necessity*. Cambridge, Harvard University Press.

Lewis, D. (1979): Attitudes *De Dicto* And *De Se*. *Philosophical Review* 88, 513-43.

- Lewis, D. (1986): *On The Plurality of Worlds*. Oxford, Blackwell.
- Lewis, D. (1994): Reduction of Mind. In: S. Guttenplan, (ed): *Companion to The Philosophy of Mind*. Oxford, Blackwell.
- Peacocke, C. (1992): Scenarios, Concepts, and Perception. In: T. Crane, (ed): *The Contents of Experience*. Cambridge University Press.
- Putnam, H. (1975): The Meaning of 'Meaning'. In: K. Gunderson, (ed.): *Language, Mind, and Knowledge*. Minneapolis, University Of Minnesota Press.
- Stalnaker, R. (1978): Assertion. In: P. Cole, (ed.): *Syntax and Semantics: Pragmatics, Vol. 9*. New York, Academic Press.
- Stalnaker (1999): *Content and Context* (Foreword). Oxford, Oxford University Press.
- Stalnaker, R. (2001): On Considering A Possible World as Actual. *Proceedings of the Aristotelian Society*, Supplementary volume 65, 141-156.
- Stalnaker, R. (1990): Narrow Content. In: C.A. Anderson and J. Owens, (eds): *Propositional Attitudes*. Stanford Center for the Study of Language and Information.
- Stalnaker, R. (1991): How to Do Semantics for the Language of Thought. In: B. Loewer and G. Rey, (eds): *Meaning in Mind: Fodor and His Critics*. Oxford, Blackwell.
- White, S. (1982): Partial Character and The Language of Thought. *Pacific Philosophical Quarterly* 63, 347-65.
- White, S. (1991): Narrow Content and Narrow Interpretation. In: *The Unity Of The Self*. MIT Press.

(Fordította: Szabó Erzsébet)

(Chalmers, D. J. (2002): The Foundations of Two-Dimensional Semantics. In: *Two-Dimensionalism*. European Review of Philosophy. M. Garcia-Carpintero and J. Macia, (eds). <http://www.u.arizona.edu/~chalmers/>)